

<https://doi.org/10.15407/rksu.32.135>
УДК 94(4)323.272:025.171(477)"1848/1849"

Оксана Іваненко,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
ORCID 0000-0002-6154-0444
E-mail: oxana_ivanenko@ukr.net

**«ВЕСНА НАРОДІВ» 1848—1849 РОКІВ
І ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ
СПАДЩИНІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
(ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ КИЇВСЬКОЇ,
ПОДІЛЬСЬКОЇ І ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ)**

Мета роботи: на тлі висвітлення узагальнюючої картини провідних тенденцій розвитку загальноєвропейського революційного процесу 1848—1849 років розкрити важливі прояви його віддзеркалення в архівних документах Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципі історизму, системному й цивілізаційному підходах, історико-генетичному й порівняльно-історичному методах, що відкриває можливість застосовувати методику критичного аналізу й інтерпретації джерел в історико-культурному контексті. **Наукова новизна.** У статті на основі документів, зокрема і вперше запроваджених до наукового обігу, Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) та Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського висвітлено важливі прояви суспільних настроїв і реакції на події «Весни народів» в Європі на теренах Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства в ширшому контексті концептуального осмислення значення революційного процесу 1848—1849 років для формування європейської політичної і правової культури.

Цитування: Іваненко О. «Весна народів» 1848–1849 років і її відображення в документальній спадщині Наддніпрянської України (за архівними матеріалами Київської, Подільської і Волинської губерній) *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 1 (32). С. 135—153. <https://doi.org/10.15407/rksu.32.135>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Висновки. Попри поразку «Весни народів» 1848—1849 років, пов'язаний з нею комплекс культурно-ідеологічних концепцій, суспільно-політичних процесів, національно-визвольних рухів, міжнародних відносин значною мірою визначив шляхи подальшого розвитку європейської цивілізації. Подіями цієї історичної епохи було закладено підвалини майбутніх масштабних модернізаційних процесів, перетворень і реформ, що справили глибокий вплив на формування сучасної політичної культури Європи з її базовими поняттями громадянського суспільства і правової держави. Національно-культурне піднесення охопило й українські землі, що входили до складу Габсбурзької монархії, водночас на теренах Наддніпрянської України царським урядом вживалися заходи щодо протидії поширенню інформації про революційні події в Європі. Аналіз документів канцелярії київського, подільського й волинського генерал-губернатора, канцелярії попечителя Київського навчального округу, а також джерел особового походження дозволяє відтворити важливі аспекти настроїв місцевої громадськості через призму наглядової і репресивної діяльності органів державної влади Російської імперії, що, зокрема, фіксували факти поширення відомостей про революції в Європі, про покращення становища селян у Галичині, виявляли заборонену літературу, твори антиурядового змісту, в яких засуджувалася загарбницька зовнішня політика царизму.

Ключові слова: «Весна народів» 1848—1849 років, революційний процес, Європа, політична культура, Наддніпрянська Україна, архівні документи.

Актуальність теми дослідження. У контексті комплексного вивчення специфіки й ролі суспільно-політичних процесів в історії Центрально-Східної і Західної Європи ХІХ століття кульмінаційним періодом є «Весна народів» 1848—1849 років. Наукова актуальність дослідження цієї тематики визначається тим, що висвітлення широкого спектру подій і явищ Революцій 1848—1849 років та їх концептуальне осягнення сприяють поглибленню науково-теоретичного осмислення розвитку європейської історії другої половини ХІХ — початку ХХ століть. Саме із загальноєвропейським революційним процесом, реалізацією його ідей і суспільно-політичних концепцій пов'язані витоки ключових феноменів подальших історичних періодів, зокрема йдеться про трансформацію Австрійської імперії в дуалістичну Австро-Угорську монархію (1867), об'єднання Італії (1870) та Німеччини (1871), встановлення в більшості європейських країн до кінця ХІХ століття режимів, що характеризувалися поділом влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки, про важливі соціальні реформи, розробку національних теорій тощо. Саме за часів «Весни народів» викристалізувалися правові ідеї, демократичні норми, концепції суспільно-політичних перетворень та функціонування державних інституцій, що заклали підвалини сучасної європейської політичної культури.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковій літературі знайшли віддзеркалення різні аспекти проблематики місця та ролі українських земель у загальноєвропейському революційному процесі 1848—1849 років. Селянському руху в Північній Буковині 1848—1849 років присвятив свою працю «Лук'ян Кобилиця» Ф.П. Шевченко [33]. Учений наголосив на впливі

відомостей про революційні події у Франції та Італії, Відні та інших містах Австрії на політичну активізацію місцевого населення. На піднесення хвилі селянських заворушень, зростання кількості втеч не лише шляхтичів, а й селян за кордон (на територію Австрійської держави) вказував А.З. Барабой у статті «Правобережная Украина в 1848 г.», зауважуючи, що фактів нелегального перетину кордону насправді могло бути набагато більше, ніж зафіксовано в архівних документах, що збереглися до нашого часу [1, с. 112]. Окремий розділ монографії Г.Я. Сергієнка «Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів» присвячено періоду 1848—1849 років [10]. У ньому йдеться про поширення відомостей щодо «Весни народів» на українських землях, які входили до складу Російської імперії, через пресу, кореспонденцію, відозви, а також про зростання селянського руху, репресивні заходи царизму щодо навчальних закладів як осередків суспільно-політичної думки. І.М. Мельникова висвітлила у своїх дослідженнях вплив Угорської революції 1848—1849 років на піднесення хвилі національно-визвольної боротьби на Закарпатті [8, с. 9—37]. У монографії, присвяченій історії Східної Галичини напередодні і в період Революції 1848—1849 років, Є.М. Косачевська акцентувала на тому, що саме в цей період голос представників галицьких українців прозвучав не лише в центрі суспільно-політичного життя Галичини, а й в європейському вимірі (зокрема у Празі, Відні) [6, с. 149]. Ф.І. Стеблій у циклі своїх праць сфокусував увагу на подіях, що відбувались у Східній Галичині, Північній Буковині, на Закарпатті в контексті революційного процесу в Габсбурзькій монархії і спричинили похвалення не лише суспільно-політичного, а й українського національно-культурного життя [15; 16, с. 198—212; 7, с. 190—233; 14, с. 168—183; 11, с. 165—182; 13, с. 417—431; 12, с. 96—106]. Учений зазначив, що на тлі придушення українського руху в Наддніпрянській Україні, розгрому Кирило-Мефодіївського братства «події у Галичині набули загальноукраїнського значення», а отже, «1848—1849 рр. можна вважати першою "весною" публічного українського політичного, громадського й культурного життя, що стало складовою частиною європейської "Весни народів"» [12, с. 96]. Водночас Ф.І. Стеблій указав на кристалізацію в цей період ідеї адміністративно-політичного об'єднання Східної Галичини й Закарпаття в межах Австрійської держави, яку, зокрема, обґрунтовував на сторінках «Зорі Галицької» письменник О.В. Духнович. Комплексний аналіз історичної концепції О.В. Духновича на базі його опублікованих і рукописних праць, епістоляріїв, заміток, в яких простежується ідея воз'єднання Закарпаття з Наддніпрянською Україною, здійснив С.В. Віднянський [3, с. 126—127]. Громадсько-політичний контекст творчості О.В. Духновича розкрито у праці С.В. Віднянського й Д.Д. Данилюка «Олександр Духнович та його творча спадщина» [4, с. 43]. Національний вимір ролі західного слов'янства в контексті «Весни народів» 1848—1849 років, Слов'янського конгресу,

особливості українсько-західнослов'янських науково-культурних зв'язків першої половини XIX століття висвітлено в монографії Є.В. Бевзюка [2].

Отже, загалом в історіографії висвітлено чимало важливих сторінок історії України на тлі загальноєвропейського революційного процесу 1848—1849 років. Водночас ця багатогранна проблематика потребує подальшої актуалізації й дослідження у світлі аналізу нових архівних документів, осмислення маловідомих фактологічних матеріалів і насамперед — перегляду притаманних радянській історіографії концептуальних підходів з акцентами на класовій боротьбі й абсолютизації історичного значення Революції 1848—1849 років як процесів, що привели до політичного зміцнення «класу-гегемона» пролетаріату і створення умов для переходу від феодального до капіталістичного ладу.

Мета дослідження. На тлі висвітлення узагальнюючої картини провідних тенденцій розвитку загальноєвропейського революційного процесу 1848—1849 років розкрити важливі прояви його віддзеркалення в архівних документах Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства.

Виклад основного матеріалу. Модернізаційні процеси в Європі XIX століття отримали потужний імпульс від європейських революційних рухів 1848—1849 років, що розвивалися під гаслами боротьби за демократизацію суспільно-політичного життя, розв'язання економічних і соціальних проблем, національне об'єднання чи визволення з-під влади іноземних держав. За своїми масштабами й наслідками «Весна народів» мала загальноєвропейське значення. Ідеологія Просвітництва, Великої французької революції кінця 1789 року, зокрема ідеї суспільного договору, громадянських прав і свобод, народовладдя, утверджувалися в Європі упродовж XIX століття насамперед під впливом суспільно-політичних і державно-політичних перетворень у Франції, де власне і стартував загальноєвропейський революційний процес 1848—1849 років. Відбулась інституалізація підвалин громадянського суспільства, парламентаризму, багатопартійної системи, демократичних засад правової держави, політичної культури, що залишається одним з найвагоміших надбань європейської цивілізації й на сучасному етапі її історії. Конституційний процес цього історичного періоду визначив подальший державно-політичний розвиток Європи в руслі утвердження демократичних цінностей.

Суспільно-політичні перетворення у Франції, вироблення конституційно-правових підвалин Другої Республіки відбувалися під впливом трансатлантичної культурно-ідеологічної взаємодії і насамперед — ідей Американської революції XVIII століття та принципів Конституції США 1787 року, що віддзеркалювала прогресивну філософсько-правову думку свого часу. Конституція Другої Республіки (4 листопада 1848 р.) базувалася на проголошених Великою французькою революцією принципах свободи, рівності й братерства, громадянських прав і свобод, розділення властей на

законодавчу, виконавчу й судову гілки (глава 3, стаття 19). Підвалинами державного будівництва Основний Закон Франції визначав «сім'ю, працю, власність, громадський порядок» (ст. 4 преамбули), одним з основних обов'язків держави мав стати захист особистості громадянина, його родини, релігії, власності (ст. 8 преамбули). У статті 5 преамбули наголошувалося, що Французька Республіка «поважає інші національності, оскільки вона прагне змусити поважати власну; не веде завойовницьких війн і ніколи не використовує свої сили проти свободи будь-якого народу» [34].

Потужний вплив на суспільно-політичний розвиток і формування правової культури Європи впродовж XIX століття справили принципи, проголошені Конституцією Другої Республіки, зокрема: справедливий розподіл суспільних тягарів і благ; взаємні обов'язки громадян і республіки; національний суверенітет; недоторканність особи, власності, житла; свобода віросповідання; право громадян на об'єднання, мирні зібрання й петиції; скасування цензури преси; свобода праці й виробничої діяльності тощо. Джерелом повноважень державних органів проголошувався народ, закріплювалося всезагальне виборче право для чоловіків, недоторканність парламентарів, відкритість засідань Національної Асамблеї, вперше в європейській історії запроваджувався інститут президентства.

У загальноєвропейському контексті історичний досвід Французької революції 1848—1849 років і Другої Республіки сприяв утвердженню республіканських традицій, конституційному закріпленню основних громадянських прав і свобод, а також обов'язків перед суспільством, підвалин для розбудови правової держави. Революційні події дали поштовх процесам демократизації влади, розвитку політичної думки, преси, активізації національних рухів.

Під впливом початку революційних подій у Франції 22 лютого 1848 року на теренах Німецького Союзу утверджувалися стратегії здійснення ліберальних суспільно-політичних перетворень, забезпечення громадянських прав, створення об'єднаної держави на засадах конституціоналізму, витоки якого в Німеччині пов'язані з Великою французькою революцією й Цивільним Кодексом. Поглиблення соціокультурної, економічної, політичної взаємодії німецьких держав, зміцнення національної ідеї, культурної ідентичності, прагнення до єдності німецької нації зумовлювали вироблення й конкуренцію моделей національно-державного об'єднання, зіткнення різних політичних концепцій, зокрема монархістських, республіканських, соціалістичних. У ході революції 1848—1849 років у Німеччині проект створення єдиної держави на конституційно-ліберальних засадах не був втілений у життя, втім історичний досвід цього періоду зумовив важливі суспільно-політичні трансформації, становлення громадянського суспільства в подальшому. Важливою віхою в історії загальнонімецького парламентаризму, формування політичних партій стали скликані 18 травня 1848 року

Франкфуртські національні збори (18 травня 1848 р. — 18 червня 1849 р.). З діяльністю цього першого в німецькій історії загального представницького органу пов'язане ухвалення 28 березня 1849 року демократичної за своїм змістом Конституції, що гарантувала основні громадянські права і проголошувала Німеччину федерацією конституційних монархій. Основні права німецького народу визначалися в шостому розділі Конституції: всі німці проголошувалися рівними перед законом незалежно від станового походження; скасовувалася смертна кара за винятком випадків, передбачених військовим і морським правом; свобода особи, житло і власність визнавалися недоторканими (передбачався захист інтелектуальної власності за допомогою імперського законодавства); гарантувалися таємниця листування, свобода слова й віросповідання, свобода подання скарг і петицій органам влади. Проголошувалася свобода науки й викладання; освіта (крім релігійної) звільнялася від нагляду духівництва; після підтвердження своєї кваліфікації на державному рівні кожен німець отримував право засновувати й керувати навчальними закладами, здійснювати викладацьку діяльність; мережа державних шкіл мала забезпечувати освіту німецької молоді; вчителі цих шкіл прирівнювалися до державних службовців; передбачалося безкоштовне навчання в початкових школах і нижчих професійних училищах [39]. Імперська Конституція не була реалізована, спроба здійснення об'єднання Німеччини за допомогою інструментів парламентаризму зазнала невдачі, імплементація ухвалених Франкфуртськими національними зборами рішень не відбулася, а отже, їхня діяльність мала значення переважно для розвитку політико-правової думки, теорії конституціоналізму, окреслення тенденцій до демократизації суспільно-політичного життя.

Безпрецедентні перспективи в боротьбі за об'єднання й незалежність Італії, що увійшла в історію як епоха Рісорджименто, відкривала Революція 1848—1849 років. Утім, попри піднесення патріотичних суспільних настроїв була відсутня єдина загальнонаціональна стратегія реалізації ідеї об'єднання Італії, подальшого державного будівництва з огляду на вибір оптимальних форм державного устрою і правління. Під натиском інтервенції Австрії і Франції зазнали поразки спроби створення Венеційської і Римської республік, які стали останніми революційними бастионами на італійських теренах. У Римській республіці, зокрема, здійснювалися важливі політичні й економічні перетворення, запроваджувалися свобода віросповідань та університетського викладання, міське самоврядування тощо.

Саме в цей період закладено підвалини сучасного конституційного права Італії. У Сардинському королівстві за зразком французької Хартії 1814 року вироблено Конституцію — Альбертинський (або П'ємонтський) статут, підписаний і оприлюднений королем Карлом Альбертом 4 березня 1848 року. Згідно з цим документом встановлювалася конституційна монархія, законодавча влада здійснювалася колективно королем і двопалатним

парламентом (ст. 3), особа короля проголошувалася священною й недоторканною (ст. 4), виконавча влада належала королю (ст. 5). В окремій главі статуту «Права й обов'язки громадян» проголошувалися рівність усіх громадян перед законом і надання їм рівних громадянських і політичних прав (ст. 24), свобода особи (ст. 26), недоторканність житла (ст. 27), свобода преси і водночас запобігання зловживанню нею (ст. 28), недоторканність власності (ст. 29), право на мирні зібрання (ст. 32) [36]. Після придушення Революції 1848—1849 років Австрія дозволила зберегти Конституцію в П'ємонті, зважаючи на її поміркований характер. Від 17 березня 1861 року вона була поширена на територію всього об'єданого Королівства Італія.

Революційні події 1848—1849 років на теренах Австрійської монархії, що розпочалися 13 березня з народного повстання у Відні та характеризувалися превалюванням національного чинника, визначили особливості національно-культурного та суспільно-політичного розвитку і взаємовідносин її народів у подальшому. Ці події долинули і до Східної Галичини, упродовж другої половини березня у Львові проходили вуличні демонстрації. У листопаді спалахнуло Львівське збройне повстання. Згідно з указом Фердинанда I від 17 квітня 1848 року в Галичині скасовувалася панщина. Зусиллями місцевого чиновництва, інтелігенції й духівництва 2 травня у Львові створено Головну руську раду, що видавала україномовну газету «Зоря Галицька». Активізувалось українське національно-культурне життя, насамперед друкування українських книг і газет, театральне мистецтво. У Львові було засновано Галицько-руську матицю на чолі з М. Куземським. Серед її перших членів були доктор права з Праги А. Штробах, редактор «Празьких новин» Г. Боровський та ін. Одним з основних напрямів діяльності матиці стала видавнича справа, 1848 року вийшов друком «Букварь рускій для школь в Галиціи» А. Добрянського, 1849 і 1850 років — «Граматика руского языка» Я. Головацького тощо. 13 вересня у Львівському університеті започатковано кафедру руської словесності. У закарпатських містах, зокрема Ужгороді й Мукачеві, створювалися загони національної гвардії. Серед місцевої громади поширювалася ідея об'єднання Східної Галичини й Закарпаття в одну адміністративно-територіальну одиницю, яку обстоював письменник О. Духнович, наголошуючи на етнічній спільності русинів по обидва боки Карпат [3, с. 126—127; 4, с. 43]. Упродовж 1848—1849 років Північну Буковину охопив селянський рух під проводом Л. Кобилиці, в розгортанні якого австрійські власті вбачали вплив угорських революціонерів.

За часів «Весни народів» 1848—1849 років на європейських теренах ширилась ідея федералізму як інструменту нейтралізації протиріч і зіткнення інтересів різних національних рухів. У громадсько-політичному житті слов'янських народів Австрійської імперії ця ідея проявилася в концепції австрославізму, інтелектуальним центром якої стала Прага. На тлі піднесення ідеї єдності німецької нації, проекту відродження могутності

Німецької імперії (із включенням до неї Богемії й Моравії) та залучення до розбудови великої Німеччини чехів один із засновників австрославізму, лідер чеського національно-ліберального руху Ф. Палацький відхилив запрошення взяти участь у роботі комітету п'ятдесяти з підготовки скликання Франкфуртських національних зборів і 11 квітня 1848 року в «Листі до Франкфурта» обґрунтував перспективу федералізації Габсбурзької монархії. Він наголошував на історичному значенні зміцнення і збереження цілісності Австрійської імперії в інтересах «...не тільки мого народу, але і всієї Європи, і навіть усього людства й цивілізації». Потенційну загрозу Палацький убачав у «російській універсальній монархії»: «Знаєте, панове, яка держава володіє всім Сходом нашого континенту. Знаєте, що ця держава, яка вже сьогодні розрослася до величезних розмірів, зростає й розширюється з кожним десятиліттям більшою мірою, ніж це можливо для країн Заходу. Знаєте, що вона в центрі своєму захищена практично від будь-яких нападів і давно вже стала небезпекою для своїх сусідів; і що хоча вона має безперешкодний доступ на північ, втім, керуючись природнім інстинктом, завжди прагне й буде прагнути розширити свої кордони на південь. Знаєте також, що кожний подальший крок, який вона здійснить на цьому шляху, загрожує ще швидше породити і встановити універсальну монархію, тобто неосяжне й невимовне зло, нещастя без міри й кордонів, через що я, серцем і душею слов'янин, тужив би з позицій гуманізму, навіть якби ця монархія була проголошена слов'янською» [38]. У «Листі до Франкфурта» зауважується, що різні за походженням, мовами, історією, звичаями народи, які населяли територію південного сходу Європи уздовж кордонів Російської імперії (зокрема слов'яни, румуни, угорці, німці) поодинокі нездатні протистояти «могутнішому східному сусіду». Символом і центром тяжіння міцного союзу цих народів мав стати Дунай як справжня життєва артерія, а отже на Австрійську імперію, в силу її історії і геополітичного положення, покладалася місія щита Європи проти азійських впливів. Відзначаючи, що якби Австрійська держава не існувала здавна, то її необхідно було би створити в інтересах Європи, Палацький обстоював забезпечення рівних прав різним національностям і віросповіданням, об'єднаним під скіпетром Габсбурзької монархії, природним військово-політичним союзником та економічним партнером якої на міжнародній арені мала стати Німецька імперія.

Прибічники австрославізму вбачали у трансформації Австрійської імперії у федеративну конституційну монархію, що гарантувала би рівноправ'я в міжнаціональних відносинах, шлях до набуття чисельно переважаючим слов'янством потужного економічного й політичного впливу в державі. Основоположник чеської журналістики К. Гавлічек-Боровський виклав ідеї австрославізму у статті "Slovan a Čech" («Слов'янин і чех»), опублікованій 1846 року на сторінках "Pražské noviny" («Празької газети»). Австрійську монархію він визнавав найкращим гарантом збереження й

безпеки слов'янських народів у її межах. Відкидаючи панславістські ідеї як російсько-, так і польськоцентричного характеру, Гавлічек-Боровський зауважував: «Я не можу тут докладно перерахувати й засвідчити все, що я чув і зрозумів у Росії про слов'ян, але можу засвідчити, що росіяни не побратські, а безчесно й корисливо ставляться до інших слов'ян. Як безглуздо, як необачно було би брататися з таємним ворогом, який лише прикриває свою ненажерливість плащем братства! Зізнаюсь, угорці, які є запеклими ворогами чехів та іллірійців, мені ближчі, ніж росіяни, які приходять із поцілунком Іуди — покласти нас до себе в кишеню» [35, s. 64].

Поетично забарвленими й романтизованими є звернення Гавлічека-Боровського до української тематики: «...лише у безкраїх степах України козак, як буйний вітер, вільно скакав: у цих степах раптом встановилася свобода, співмірна з людською гідністю, якої не було ані в Польщі, ані в Росії; тут козак по-лицарські захищав свою батьківщину, свободу й віру...» [35, s. 59].

На засадах ідеології австрославізму 2 червня 1848 року у Празі розпочав свою роботу Слов'янський з'їзд, скликаний на протипагу Франкфуртським національним зборам. У ньому взяла участь українська делегація зі Львова від Головної руської ради. В ухваленому з'їздом 12 червня «Маніфесті до європейських народів» обстоювалась ідея подальшого існування на федеративних засадах Австрійської імперії, в якій під скіпетром Габсбургів об'єднувалися би рівноправні народи. Автор Маніфесту Ф. Палацький був переконаний, що «цивілізована Європа з готовністю зробить свій внесок у реалізацію цього союзу» [37]. Обґрунтовуючи тезу про рівність усіх націй незалежно від їхньої чисельності й політичної ваги, він апелював до ідеї Великої французької революції кінця XVIII ст. щодо природних прав людини й похідного від неї гасла «Свобода, Рівність, Братерство» та закликав забути давні національні образи (зокрема по відношенню до німців і угорців) і простягнути «братерську руку» всім сусіднім народам. У документі засуджувалися поділи Речі Посполитої, позбавлення державності й незалежності «героїчної польської нації, наших шляхетних родичів», а також містилися заклики щодо припинення систематичної денаціоналізації слов'ян у Лужиці, Познані, Східній і Західній Пруссії; щодо відмови Угорщини від «нелюдських і насильницьких методів» по відношенню до сербів, хорватів, словаків і русинів (українців); щодо переходу Османської імперії від дискримінаційної політики щодо слов'янських народів до забезпечення їхніх прав на державному рівні. Діяльність Слов'янського з'їзду перервалася внаслідок Празького повстання (12–17 червня 1848 р.), що було придушене австрійськими військами. Значення цього форуму насамперед полягало у проголошенні ідей і принципів, що окреслювали нові проекти гармонізації міжнародних відносин на засадах рівності та перспективи культурно-цивілізаційного розвитку Європи й участі у ньому слов'янства як важливого суб'єкта історичного процесу.

Револьюційні події в Угорському королівстві стали вагомим чинником національно-визвольних рухів в Європі й водночас загрозою цілісності Габсбурзької монархії і заснованій Віденським конгресом 1815 року системі міжнародних відносин, що базувалася на засадах легітимізму, рівноваги й балансу сил великих європейських держав. Спалах революції у Франції в лютому 1848 року насамперед дав поштовх діяльності угорських опозиційних сил на чолі з Л. Кошутом, які висунули вимоги здійснення конституційно-правових реформ у межах усїєї Австрійської імперії. У масштабах багатонаціонального Угорського королівства відбувалось утвердження парламентаризму, демократичних свобод, громадянських прав (що поширювалися на представників усіх національностей), скасування кріпацтва, введення загального оподаткування. Водночас зберігалось домінування угорської мови на державному рівні, а революційний уряд обстоював територіальну єдність королівства, відхиляючи вимоги запровадження національно-культурних автономій. Запізнілою спробою згладити міжнаціональні протиріччя став безпрецедентний в історії Європи угорський закон про рівноправність національностей, затверджений Національними зборами 28 липня 1849 року (водночас було ухвалено закон про рівноправність євреїв). Угорщина залишалась останнім форпостом європейської «Весни народів», придушеної в результаті інтервенції російських військ, перед якими угорська армія (поступаючись за чисельністю майже в 7 разів) капітулювала 13 серпня 1849 року. Похід до Угорщини 1849 року був водночас каральною воєнною акцією царизму проти польського національно-визвольного руху, адже поляки відігравали важливу роль в історії Угорської революції, її видатними полководцями були провідні діячі Листопадового повстання 1830—1831 років генерали Ю.З. Бем та Г. Дембінський. Зокрема, на «небезпеці» угорсько-польського союзу наголошував К. фон Меттерніх — австрійський державний діяч, один з очільників Віденського конгресу 1814—1815 років і Священного союзу. Зазнали невдачі спроби угорського уряду встановити офіційні відносини й заручитися підтримкою Великої Британії і Франції перед загрозою російської інтервенції.

Відгомін загальноєвропейського революційного процесу 1848—1849 років сягав і Наддніпрянської України, зокрема теренів Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства у складі Російської імперії, свідченням чого є комплекс документів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), водночас атмосферу епохи віддзеркалюють пам'ятки, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Так, 1848 року Д. Сенчковський, який служив в орендного власника Янковського в с. Підзамче Кременецького повіту Волинської губернії, таємно перейшов кордон і приєднався до угорського війська. Згодом він був виданий австрійським урядом Росії і за конфірмацією намісника Царства Польського

як політичний злочинець направлений на примусову військову службу рядовим Сибірського лінійного батальйону [29, арк. 151—153].

У Старокостянтинівському повіті Волинської губернії було виявлено твір антиурядового змісту, надрукований українською мовою з використанням латинської абетки — «Holos Swita do Brativ Rusnakiw. 1848». На Волині поширювалися відомості щодо становища селян у Галичині, що «їм тепер краще, оскільки в них немає панщини» [21, арк. 94]. Поміщик Ковельського повіту Волинської губернії Ц. Закашевський, який звільнив від панщини селян у маєтках своєї дружини — селах Загоружице й Журавники Меховського повіту Радомської губернії, був арештований і доправлений у Варшавську цитадель [24, арк. 10—32 зв.].

До канцелярії київського військового, подільського й волинського генерал-губернатора надходили рапорти городничих щодо протидії поширенню впливу революційних ідей. На початку квітня 1848 року старокостянтинівський городничий звітував про встановлення секретного нагляду за місцевим населенням — селянами, а також іноземцями, переважно угорцями й богемцями. У рапорті луцького городничого наголошувалося на стеженні за настроями місцевих жителів, насамперед — поляків та іноземців [23, арк. 2—2 зв., 5—6].

Під впливом повідомлень про революційні події у Відні 1848 року керівництво Київського навчального округу вживало заходів задля посилення нагляду за студентами Університету Св. Володимира й навчальними закладами Київської, Подільської і Волинської губерній [20, арк. 24; 17, арк. 2—2 зв.]. З приводу необхідності секретного поліцейського нагляду за студентською й учнівською молоддю, викладачами, а також змістом навчального процесу, міністр народної освіти С.С. Уваров у листі до попечителя Київського навчального округу О.С. Траскіна від квітня 1848 року зауважував: «Теперішній стан справ у Західній Європі може, на жаль, знайти відгомін у головах молоді там, де залишилось ще кілька слідів давніх, запеклих мрій і бунтівних задумів. До числа цих народонаселень належать особливо жителі губерній, від Польщі повернених» [30, арк. 11]. Наприклад, студенту Університету Св. Володимира В. Новицькому був адресований лист польською мовою з Варшави, датований 29 березня 1848 року, в якому містилися згадки про події у Франції, Німеччині, Австрії [22, арк. 5—6 зв.].

Від директора Немирівської гімназії надходила інформація щодо активного поширення відомостей про революційні події в Західній Європі та інтересу до них вихованців старшого віку, частина з яких «схвалили дії французів, за переважною до цього народу симпатією», а інші — засуджували [32, арк. 38]. Водночас директор Рівненської гімназії повідомляв, що в результаті обшуків на спільних квартирах, де мешкали учні, нічого недозволеного не було виявлено, а проте, він мусив визнати, що неможливо бути впевненим за приватні квартири, «...оскільки багатьох учнів речі

містяться на інших половинах будинків у самих батьків і родичів, училищне начальство не може ручатися, щоби де-небудь із них не приховувалося щось ганебне, як відбулося останнім часом в учнів Шалая й Висоцького» [31, арк. 132—132 зв.].

Згідно з розпорядженням III відділення на початку 1849 року було встановлено секретний нагляд за шляхтичем Гродненської губернії В. Шуйським на час його перебування в м. Любомлі Волинської губернії у зв'язку з отриманням ним від родичів з Галичини відомостей про революційні події в Європі [26, арк. 1—1 зв.].

Загалом репресивно-каральні органи Російської імперії здійснювали масштабні заходи щодо виявлення й вилучення літератури, ввезеної з-за кордону нелегально. Зокрема, 1847—1849 роками датовано справу канцелярії київського військового, подільського й волинського генерал-губернатора по секретній частині щодо вилучення на території Дубенського повіту Волинської губернії 345 аркушів рукописних текстів, 65 рукописних зошитів включно з творами «Про звільнення селян у Польщі й наділення їх поземельною власністю», «Про деякі заходи до відновлення незалежності Польщі», а також 5 аркушів польських газет, 47 книг, що належали поміщику Мінської губернії О. Незабитовському. Серед конфіскованих паперів було виявлено, зокрема, рукопис, в якому автор спростовує погляди А. де Кюстіна на монетну систему Росії [18, арк. 22—22 зв.]. У рукописному творі «Декілька подробиць про Кавказьку війну, почерпнутих із розповідей офіцера російської служби» Незабитовський описує бойові дії на Північному Кавказі, оспівує хоробрість черкесів, засуджує злочини російських військ.

Аналізуючи читання А. Міцкевича, присвячені слов'янській літературі, О. Незабитовський відкидає ідею про всезагальне єднання слов'ян: «...думкою Міцкевича є з'єднання слов'ян узами мови, народності, звичаїв, походження, співчуття тощо. Істинно ціль велична, але ця думка є також ціллю й думкою Миколи, він прагне насиллям і мечем до того, до чого поет наближає нас словом переконання. Микола простягнув до нас свій залізний скіпетр, свій закривавлений, зігнутий батіг і сказав: усе моє, доки існує влада моя, тому що я цар усієї Русі. Саме проти цього я й бажав би, щоби всі племена і слов'янські, і неслов'янські могли об'єднатися й поборотися спільними силами проти насилля й варварства. Міцкевич! Ти би хотів нас поєднати з москалями? Ні, ніщо ніколи нас не поєднає! А проте є один засіб: нехай вони скинуть нашого і свого тирана, нехай насміляться хоча би один раз бути вільними, і тоді ми подамо їм руку. Але хіба вони можуть бути вільними? Москалі вільними? Ні, я цьому не вірю!» [19, арк. 26—26 зв.].

Соціально-психологічна атмосфера й настрої громадськості Наддніпрянської України кінця 1840-х років віддзеркалюються в пам'ятках епістолярного жанру, створених і збережених до наших днів завдяки унікальній культурі особистого спілкування через листування XIX століття.

Видатний український громадсько-культурний діяч і меценат Г.П. Галаган у своїй кореспонденції від 1849 року вказував на те, що в Києві всі, починаючи з генерал-губернатора, вели «...якесь дивне життя, далеке від усіяного співжиття», що характеризувалося ранковими церемонними візитами неодмінно у фраках, водночас увечері всі дами сиділи вдома «замкненими», виїжджаючи лише на бали. А всі спроби «розбити лід, в якому заостеніло місцеве суспільство», виявилися невдалими. За словами Г.П. Галагана, «ще можна знайти тут життя в деякій і малій частині університетських учених», утім він мусив із жалем констатувати бруталне придушення свободи університетського розвитку у «святому місті Києві»: «Нині університет тутешній під безпосередньою командою Бібікова, який познайомився з ученим співтовариством суворою промовою. Він зібрав усіх студентів і запитав їх: "скажіть, що можете ви мені зробити?" вони відповіли: "нічого". "А я можу закрити Університет, так знайте..."» [5, арк. 2].

У цей період офіційна преса Російської імперії виконувала роль рупора пропаганди імперської ідеології, спрямованої на формування в суспільній свідомості антизахідних настроїв. Наприклад, на шпальтах «Полтавських губернських ведомостей» від 13 червня 1849 року передруковувалися статистичні матеріали щодо національного складу Австрійської імперії з «Журнала Міністерства Народного Просвещения» й наводився витяг із фельетону, опублікованого в наближеній до III відділення газеті «Северная Пчела»: «Російські серця звертаються до країн, у яких брати наші, російські воїни, мають відновити закони і правду, зневажені пихою, злобою й хибним ученням, до країн, у яких будуть майоріти переможні російські прапори і блищати ті само багнети, які блищали на горах Альпійських і на Марсовому Полі, в Парижі» [9, с. 245].

Водночас у 1849 році від управління київського військового, подільського й волинського генерал-губернатора надходили секретні розпорядження для місцевих предводителів дворянства щодо посилення контролю за поміщиками й управителями та протидії «безладу», оскільки з'являлися відомості, «...що деякі неблагонадійні люди починають розпускати різні безглузді чутки, які турбують і непокоять людей добродушних, приховуючи від них істинний стан справ, і що в багатьох поміщиків є закордонні недозволені газети і книги, наповнені різними вигадками, з яких вірогідно здебільшого черпаються безглуздості...» [25, арк. 4 зв.].

Репресивно-охоронні заходи, спрямовані на протидію поширенню революційних ідей на теренах Російської імперії, вживалися й після придушення «Весни народів». 1853 року в документації управління київського військового, подільського й волинського генерал-губернатора з грифом «секретно» фіксувалося, що «...угорський бунтівник Кошут, який мешкає в м. Лондоні, прагнучи знову підбурити угорців до загального повстання, а також схвилювати уми й поляків, для чого знайшов спосіб розсилати свою

прокламацію...» [27, арк. 37]. З огляду на поширення в Галичині американських червоних хустинок, завезених з Великої Британії, на яких після занурення в гарячу воду чітко проявлялися друковані тексти прокламації Л. Кошута, на теренах Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства було встановлено суворий нагляд з метою їх своєчасного виявлення й вилучення.

Цього ж року на Волинську ліквідаційну комісію було покладено реалізацію ухвали міністра державного майна Російської імперії щодо конфіскації всіх маєтностей Ф. Єржмановського, «...винного у втечі 1848 року за кордон, у вступі там до заколотницького війська...» [28, арк. 1—1 зв.].

Наукова новизна. У статті на основі документів, зокрема і вперше запроваджених до наукового обігу, з фондів «Канцелярія київського, подільського й волинського генерал-губернатора» (ф. 442), «Канцелярія попечителя Київського навчального округу» (ф. 707) Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), а також кореспонденції Г.П. Галагана з фонду «Українська Академія наук — Всеукраїнська Академія наук» (ф. X) Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського висвітлено прояви суспільних настроїв і реакції на події «Весни народів» в Європі на теренах Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторства в ширшому контексті концептуального осмислення значення революційного процесу 1848—1849 років для формування європейської політичної і правової культури.

Висновки. Загальноєвропейський революційний процес 1848—1849 років порушив політичну рівновагу Віденської системи міжнародних відносин, розкривши можливості радикальної перебудови геополітичної конфігурації в Європі внаслідок розпаду Габсбурзької монархії. Попри поразку «Весни народів», пов'язаний з нею комплекс культурно-ідеологічних концепцій, суспільно-політичних процесів, національно-визвольних рухів, міжнародних відносин значною мірою визначив шляхи подальшого розвитку європейської цивілізації. Подіями цієї історичної епохи було закладено підвалини майбутніх масштабних модернізаційних процесів, перетворень і реформ, що справили вагомий вплив на формування сучасної політичної культури Європи з її базовими поняттями громадянського суспільства і правової держави. Революції 1848—1849 років дали поштовх розвитку національно-визвольних рухів в Європі, актуалізації питання становища національних меншин у межах полінаціональних державних утворень, набули розвою ідеї австрославізму, відбулося піднесення національної самосвідомості слов'янських народів, викристалізовувався досвід використання інструментів парламентаризму як засобу обстоювання національних прав.

Національно-культурне піднесення охопило й українські землі, що входили до складу Габсбурзької монархії, водночас на теренах Наддніпрянської України царським урядом вживалися заходи щодо протидії

поширенню інформації про революційні події в Європі. Аналіз документів канцелярії київського, подільського й волинського генерал-губернатора, канцелярії попечителя Київського навчального округу, а також джерел особового походження дозволяє відтворити важливі аспекти настроїв місцевої громадськості через призму наглядової і репресивної діяльності органів державної влади Російської імперії, що, зокрема, фіксували факти поширення відомостей про революції в Європі, про покращення становища селян у Галичині, виявляли заборонену літературу, твори антиурядового змісту, в яких засуджувалася загарбницька зовнішня політика царизму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабой А.З. Правобережная Украина в 1848 г. // Исторические записки. 1950. № 34. С. 112.
2. Бевзюк Є.В. Формування національної ідентичності західних слов'ян. Ужгород : ПП «АУТОДОР-ШАРК», 2017. 596 с.
3. Виднянский С. В. Идеи славянского единства в исторической концепции А.В. Духновича // Культурные и общественные связи Украины со странами Европы. Киев, 1990. С. 126—127.
4. Віднянський С., Данилюк Д. Олександр Духнович та його творча спадщина // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Київ, 2003. Вип. 12. С. 43.
5. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. Х. Од. зб. 18210. Арк. 2.
6. Косачевская Е.М. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1965. С. 149.
7. Криль М., Стеблій Ф. Галицкая Матица во Львове // Славянские матицы, XIX век. 1996. Ч. 1. С. 190—233.
8. Мельникова І. Національно-визвольний рух українців Закарпаття у 1848 р. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2003. Вип. 12. С. 9—37.
9. Народонаселение Австрийской империи по племенам // Полтавские губернские ведомости. Неофициальная часть. 1849. № 22. 1 июня. С. 245.
10. Сергієнко Г.Я. Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів. Київ : Наук. думка, 1971. 300 с.
11. Стеблій Ф. «Весна народів» // Львівщина : історико-культурні та краєзнавчі нариси : до 130-ліття заснування т-ва «Просвіта». Львів : Центр Європи, 1998. С. 165—182.
12. Стеблій Ф. Боротьба українців Галичини за національно-територіальну автономію в добу «Весни народів» // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2008. Вип. 16. С. 96—106.
13. Стеблій Ф. Українська «Весна народів» у Галичині // Шашкевичіана. Львів; Вінніпег, 2004. Вип. 5/6. С. 417—431.
14. Стеблій Ф. Українська «Весна народів» у Львові // Львів : історичні нариси. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. С. 168—183.
15. Стеблій Ф.І. Революції 1848—1849 років у Європі і Україна. Київ: Тов. «Знання», 1973. 48 с.
16. Стеблій Ф.І. Український національний рух у Карпатському регіоні як компонент європейської «Весни народів» 1848—1849 рр. // Проблеми регіональної політики. Львів, 1995. С. 198—212.

17. ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 798. Спр. 110. Арк. 2—2 зв.
18. Там само. Оп. 797. Спр. 209. Арк. 22—22 зв.
19. Там само. Арк. 26—26 зв.
20. Там само. Оп. 798. Спр. 433. Арк. 24.
21. Там само. Арк. 94.
22. Там само. Спр. 484. Арк. 5—6 зв.
23. Там само. Спр. 63. Арк. 2—2 зв., 5—6.
24. Там само. Спр. 80. Арк. 10—32 зв.
25. Там само. Оп. 799. Спр. 186. Арк. 4 зв.
26. Там само. Спр. 2. Арк. 1—1 зв.
27. Там само. Оп. 803. Спр. 25. Арк. 37.
28. Там само. Спр. 324. Арк. 1—1 зв.
29. Там само. Оп. 807. Спр. 146. Арк. 151—153.
30. Там само. Ф. 707. Оп. 261. Спр. 6. Арк. 11.
31. Там само. Арк. 132—132 зв.
32. Там само. Арк. 38.
33. Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 204 с.
34. Constitution de 1848, 2e République. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-2e-republique>
35. Havlíček K. Politické spisy. "Pražské Noviny" (1846—1848). Praha, 1900. S. 59, 64.
36. Lo Statuto del Regno o Statuto Fondamentale della Monarchia di Savoia del 4 marzo 1848 (Statuto Albertino). URL: https://www.quirinale.it/allegati_statici/costituzione/Statutoalbertino.pdf
37. Manifesto of the first Slavonic Congress to the nations of Europe 1 June 12th 1848 // Slavonic and East European Review 26 (1947/48), 309—313. URL: https://moodle2.units.it/pluginfile.php/424253/mod_resource/content/1/Manifesto%20del%20primo%20Congresso%20slavo%20alle%20nazioni%20dEuropa.pdf
38. Palacký F. Letter to Frankfurt, 11 April 1848 (Psaní do Frankfurta dne 11. dubna 1848) // Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770—1945. Budapest: Central European University Press, 2007. Vol. II. P. URL: <https://books.openedition.org/ceup/2345> <https://doi.org/10.1515/9786155211249-045>
39. Verfassung des deutschen Reiches vom 28. März 1849. URL: <http://verfassungen.de/de/de06-66/verfassung48-i.htm>

Отримано 2 березня 2023 р.

REFERENCES

1. Baraboi A.Z. Pravoberezhnaia Ukraina v 1848 g. [Right-bank Ukraine in 1848]. *Istoricheskie zapiski* [Historical notes]. 1950. No. 34. [In Russian].
2. Bevziuk Ye.V. Formuvannia natsionalnoi identychnosti zakhidnykh slovian [Formation of the national identity of the Western Slavs]. Uzhhorod, 2017. 596 p. [In Ukrainian].
3. Vidnianskii S. V. Idei slavianskogo edinstva v istoricheskoi kontseptsii A.V. Dukhnovicha [Ideas of Slavic unity in the historical concept of A.V. Dukhnovich] // Kulturnye i obshchestvennye svyazi Ukrainy so stranami Evropy [Ukraine's cultural and social relations with the countries of Europe]. Kyiv, 1990. Pp. 126—127. [In Russian].
4. Vidnianskyi S., Danyliuk D. Oleksandr Dukhnovych ta yoho tvorchya spadshchyna [Oleksandr Dukhnovych and his creative heritage]. *Mizhnarodni v'iazky Ukrainy: naukovy*

- poshuky i znakhidky* [International relations of Ukraine: scientific searches and findings]. 2003. Iss. 12. 43 p. [In Ukrainian].
5. Fond 10. Unit 18210. Fol. 2. Institute of Manuscript of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
 6. Kosachevskaia E.M. Vostochnaia Galitsiia nakanune i v period revoliutsii 1848 g. [Eastern Galicia on the eve and during the 1848 revolution]. Lviv, 1965. 149 p. [In Russian].
 7. Kril M., Steblii F. Galitskaia Matitsa vo Lvove. *Slavianskie matitsy, XIX vek* [Slavic Matices, 19th century]. 1996. P. 1, pp. 190—233. [In Russian].
 8. Melnykova I. Natsionalno-vyzvolnyi rukh ukraintsv Zakarpattia u 1848 r. [The National Liberation Movement of Ukrainians in Transcarpathia in 1848]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky* [International relations of Ukraine: scientific searches and findings]. 2003. Iss. 12, pp. 9—37. [In Ukrainian].
 9. Narodonaselenie Avstriiskoi imperii po plemenam [Population of the Austrian Empire by tribes]. *Poltavskie gubernskie vedomosti. Neofitsialnaja chast* [Poltava provincial gazette. Unofficial part]. 1849. No. 22. June 1, p. 245. [In Russian].
 10. Serhiienko H.Ya. Suspilno-politychnyi rukh na Ukraini pislia povstannia dekabrystiv [The social and political movement in Ukraine after the Decembrist uprising.]. Kyiv, 1971. 300 p. [In Ukrainian].
 11. Steblii F. Vesna narodiv [Springtime of the Peoples] // Lvivshchyna: istoryko-kulturni ta kraieznavchi narysy: do 130-littia zasnuvannia t-va Prosvita [Lviv Region: Historical, Cultural and Local Lore Essays: to the 130th Anniversary of the Prosvita society]. Lviv, 1998. Pp. 165—182. [In Ukrainian].
 12. Steblii F. Borotba ukraintsv Halychyny za natsionalno-terytorialnu avtonomiiu v dobu Vesny narodiv [The Struggle of Ukrainians in Galicia for National and Territorial Autonomy in the Era of the Springtime of the Peoples]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood]. Lviv, 2008. Iss. 16, pp. 96—106. [In Ukrainian].
 13. Steblii F. Ukrainska Vesna narodiv u Halychyni [Ukrainian Springtime of the Peoples in Galicia]. *Shashkevychiana* [Shashkevychiana]. Lviv; Winnipeg, 2004. Iss. 5/6, pp. 417—431. [In Ukrainian].
 14. Steblii F. Ukrainska Vesna narodiv u Lvovi [Ukrainian Springtime of the Peoples in Lviv] // Lviv: istorychni narysy [Lviv: historical essays]. Lviv, 1996. Pp. 168—183. [In Ukrainian].
 15. Steblii F.I. Revoliutsii 1848—1849 rokiv u Yevropi i Ukraina [Revolutions of 1848—1849 in Europe and Ukraine]. Kyiv, 1973. 48 p. [In Ukrainian].
 16. Steblii F.I. Ukrainskyi natsionalnyi rukh u Karpatskomu rehioni yak komponent yevropeiskoi Vesny narodiv 1848—1849 rr. [The Ukrainian national movement in the Carpathian region as a component of the European Springtime of the Peoples of 1848—1849.]. *Problemy rehionalnoi polityky* [Problems of regional policy]. Lviv, 1995. Pp. 198—212. [In Ukrainian].
 17. Fond 442. Inventory 798. Unit 110. Fol. 2—2. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
 18. Fond 442. Inventory 797. Unit 209. Fol. 22—22. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
 19. Fond 442. Inventory 797. Unit 209. Fol. 26—26. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
 20. Fond 442. Inventory 798. Unit 433. Fol. 24. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.

21. Fond 442. Inventory 798. Unit 433. Fol. 94. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
22. Fond 442. Inventory 798. Unit 484. Fols. 5—6. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
23. Fond 442. Inventory 798. Unit 63. Fols. 2—2, 5—6. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
24. Fond 442. Inventory 798. Unit 80. Fols. 10—32. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
25. Fond 442. Inventory 799. Unit 186. Fol. 4. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
26. Fond 442. Inventory 799. Unit 2. Fol. 1—1. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
27. Fond 442. Inventory 803. Unit 25. Fol. 37. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
28. Fond 442. Inventory 803. Unit 324. Fol. 1—1. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
29. Fond 442. Inventory 807. Unit 146. Fols. 151—153. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
30. Fond 707. Inventory 261. Unit 6. Fol. 11. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
31. Fond 707. Inventory 261. Unit 6. Fol. 132—132. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
32. Fond 707. Inventory 261. Unit 6. Fol. 38. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
33. Shevchenko F.P. *Lukian Kobylitsia*. Kyiv, 1958. 204 p. [In Ukrainian].
34. Constitution de 1848, Iie République. Retrieved from: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-iiie-republique>
35. Havlíček K. *Politické spisy. Pražské Noviny (1846—1848)*. Praha, 1900.
36. Lo Statuto del Regno o Statuto Fondamentale della Monarchia di Savoia del 4 marzo 1848 (Statuto Albertino). Retrieved from: https://www.quirinale.it/allegati_statici/costituzione/Statutoalbertino.pdf
37. Manifesto of the first Slavonic Congress to the nations of Europe 1 June 12th 1848. *Slavonic and East European Review* 26 (1947/48), pp. 309—313. Retrieved from: https://moodle2.units.it/pluginfile.php/424253/mod_resource/content/1/Manifesto%20del%20primo%20Congresso%20slavo%20alle%20nazioni%20dEuropa.pdf
38. Palacký F. Letter to Frankfurt, 11 April 1848 (Psaní do Frankfurta dne 11. dubna 1848). *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770—1945*. Budapest: Central European University Press, 2007. Vol. II. P. Retrieved from: <https://books.openedition.org/ceup/2345> <https://doi.org/10.1515/9786155211249-045>
39. *Verfassung des deutschen Reiches vom 28. März 1849* [Constitution of the German Empire of 28 March 1849]. Retrieved from: <http://verfassungen.de/de/de06-66/verfassung48-i.htm>

Received on March 2, 2023

Oksana Ivanenko

Institute of History of Ukraine
of National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-6154-0444

E-mail: oxana_ivanenko@ukr.net

"SPRINGTIME OF THE PEOPLES" OF 1848-1849 AND ITS REFLECTION
IN DOCUMENTARY HERITAGE OF NADDNIPRIANSKA UKRAINE
(BASED ON ARCHIVAL MATERIALS OF KYIV, PODILLIA AND VOLYN PROVINCES)

The purpose of the study is to reveal important manifestations of the pan-European revolutionary process of 1848-1849 in the archival documents of the Kyiv, Podillia, and Volyn Governorates against the background of a generalised picture of the leading trends in its development. **The research methodology** is based on the principle of historicism, systemic and civilisational approaches, historical-genetic and comparative-historical methods, which makes it possible to apply the method of critical analysis and interpretation of sources in the historical and cultural context. **Scientific novelty.** The article, based on documents, including those first introduced into scientific circulation, of the Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv and the Institute of Manuscript of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, highlights important manifestations of public sentiment and reaction to the events of the "Springtime of the Peoples" in Europe in the territories of the Kyiv, Podillia and Volyn Governorates in the broader context of conceptual understanding of the significance of the revolutionary process of 1848-1849 for the formation of European political and legal culture. **Conclusions.** Despite the defeat of the "Springtime of the Peoples" of 1848-1849, the complex of cultural and ideological concepts, socio-political processes, national liberation movements, and international relations associated with it largely determined the ways of further development of European civilisation. The events of this historical era laid the foundations for future large-scale modernisation processes, transformations and reforms that had a profound impact on the formation of Europe's modern political culture with its basic concepts of civil society and the rule of law. The national and cultural upsurge also encompassed the Ukrainian lands that were part of the Habsburg monarchy, while in the territory of the Naddniprianska Ukraine the tsarist government took measures to counteract the spread of information about revolutionary events in Europe. The analysis of documents from the office of the governor general of Kyiv, Podillia, and Volyn, the office of the trustee of the Kyiv educational district, and personal sources allows us to reconstruct important aspects of the mood of the local public through the prism of the supervisory and repressive activities of the state authorities of the Russian Empire. In particular, they recorded the facts of the dissemination of information about revolutions in Europe, the improvement of the situation of peasants in Galicia, and found banned literature and anti-government works that condemned the tsarist foreign policy.

Key words: "Springtime of the Peoples" of 1848-1849, revolutionary process, Europe, political culture, Naddniprianska Ukraine, archival documents.